

Bachelorscriptie

Daniëlle van der Meer

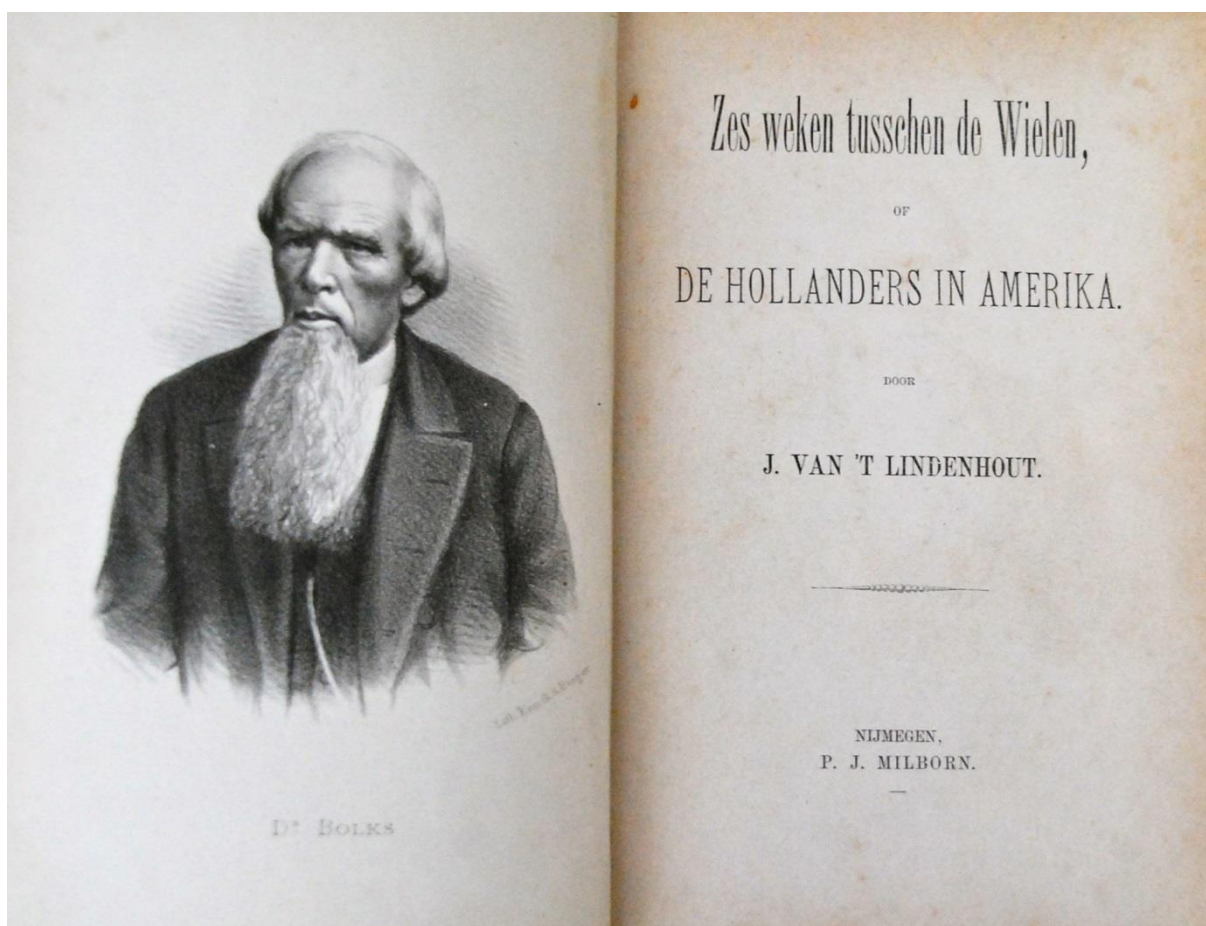
Radboud Universiteit Nijmegen

3033686

Begeleider: Dr. Paul Puschmann

"If it ain't Dutch, it ain't much"

De emigratie van Neerbossche wezen naar Amerika 1887-1903

¹ J. Van 't Lindenhout, *Zes weken tusschen de wielen: of de Hollanders in Amerika* (Nijmegen 1886).

Inhoudsopgave

Welkomstwoord	Pagina 3
Inleiding	Pagina 4
Status Quaestionis	Pagina 6
Statistisch Onderzoek	Pagina 10
Tentoonstellingsconcept	Pagina 22
Paneelteksten	Pagina 37
Bronnenlijst	Pagina 47

Voorwoord

Deze scriptie dient ter afsluiting van de bachelor geschiedenis aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Deze scriptie heeft de titel: *If it ain't Dutch, it ain't Much* meegekregen. Deze uitspraak is ontstaan in Grand Rapids, Michigan in de 19^e eeuw waar veel christelijke Nederlanders naar toe trokken. Deze groep beschouwde hun Nederlandse christelijke cultuur als het enige juiste, andere culturen die daar kwamen wonen konden niet veel zijn. Deze scriptie heeft betrekking op een groep wezen uit Neerbosch die in de 19^e eeuw veelal naar Grand Rapids trokken doordat hun netwerk hier te vinden was.

Bij deze scriptie is er gekozen voor het maken van een alternatieve bachelor scriptie. Dit houdt in dat deze scriptie zowel bestaat uit een kwantitatief onderzoek naar aspecten van de levensloop van wezen en uit een tentoonstellingsconcept. Hieronder volgt eerst het kwantitatieve gedeelte, waarnaar over wordt gegaan op een tentoonstellingsconcept en een bijbehorend script voor de tentoonstelling. Bij voorbaat wil ik het bestuur van het Van 't Lindenhoutmuseum bedanken voor de onbeperkte toegang tot het archief.

Inleiding

In de zomer van 2018 wordt door het Erfgoed Gelderland een nieuw erfgoedfestival georganiseerd: Gelderland Grensland.² Verschillende musea, stichtingen en particulieren organiseren in het kader van het festival verschillende activiteiten waarbij het thema grenzen centraal staat. Een van de deelnemende musea is het van 't Lindenhoutmuseum. Dit museum is gevestigd in de voormalige kerk van kinderdorp Neerbosch³. Vanuit de Weesinrichting Neerbosch emigreerden tussen 1887 en 1903 ruim honderd wezen naar de Verenigde Staten. De wisseltentoonstelling: De emigratie van de Neerbosche wezen heeft als doel om aan de hand van persoonlijke verhalen de levensloop van de geëmigreerde wezen weer te geven. Om dit doel te bereiken zal er onderzoek gedaan worden naar deze groep wezen. Dit onderzoek wordt gedaan in opdracht van het van 't Lindenhoutmuseum. Door middel van archiefonderzoek zal getracht worden om verschillende lacunes in het onderzoek naar wezen bloot te leggen. Belangrijke pijlers in het onderzoek zijn beroep, levensduur, burgerlijke staat, de leeftijd van vertrek uit de weesinrichting en religie. Om een vergelijking met de wezen die in Nederland bleven te kunnen maken, zal gekeken worden naar een groep wezen van Neerbosch die in Nederland zijn gebleven.

Dit onderzoek zal zich richten op een groep wezen uit kinderdorp Neerbosch⁴ die tussen 1887 en 1903 besloten hun geluk elders te zoeken, en migreerden naar de Verenigde Staten. Het zal een vergelijkende studie worden, waarbij de situatie van de wezen in Nederland zal worden vergeleken met de situatie van de wezen die naar Amerika trokken. Dit alles leidt tot de volgende onderzoeksvraag: Waren er verschillen in de levensloop tussen de wezen uit kinderdorp Neerbosch die tussen 1887 en 1903 naar Amerika emigreerden en de wezen die in Nederland bleven? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zal er een archiefonderzoek worden uitgevoerd waarbij wordt gekeken naar de levenskansen van de Neerbosche wezen die naar Amerika emigreerden.

² Erfgoed Gelderland, <http://erfgoedgelderland.nl/wat-doen-we/erfgoedfestival-gelderland-grensland/> (geraadpleegd op 10 december 2017).

³ Van 't Lindenhoutmuseum, <http://www.vantlindhoutmuseum.nl/> (geraadpleegd op 10 december 2017).

⁴ A. van Rensen, *Het wezendorp Neerbosch. De protestants-christelijke weesinrichting Neerbosch en haar stichter Johannes van 't Lindenhout 1863-1903* (Nijkerk 2015).

Deelvragen bij dit onderzoek zullen zijn:

- Is er een verschil in leeftijd bij overlijden tussen de wezen die naar Amerika emigreerden en de wezen die in Nederland bleven?
- Waken de wezen die emigreerden naar Amerika af in hun partnerkeuze van de wezen die in Nederland bleven?
- Is er een verschil tussen de groep wezen die naar Amerika trokken en de wezen die in Nederland bleven met betrekking tot het nemen van kinderen?
- Is er een verschil in succes op de arbeidsmarkt tussen de Wezen die emigreerden naar Amerika en de wezen die in Nederland bleven?
- Is er een verschil in leeftijd tussen de wezen van wezendorp Neerbosch die naar een werkplek in Nederland gingen en de wezen die naar Amerika trokken?

De antwoorden op deze deelvragen zullen leiden tot de beantwoording van de onderzoeksvraag en deze zal inzicht geven in de levensloop van de Neerbossche wezen die naar Amerika trokken tussen 1887 en 1903.

Status Quaestionis

Over wezen en wezenzorg in Nederland zijn veel boeken verschenen. Naast publicaties die een specifiek weeshuis behandelen⁵ zijn er een aantal overzichtswerken verschenen die de wezen(zorg) in Nederland door de eeuwen heen behandelen. Een voorbeeld hiervan is het boek *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen*⁶ van Simon Groenveld e.a. waarin het ontstaan van armen- en wezenzorg, en de veranderingen op sociaal, politiek en religieus gebied door de eeuwen heen, behandeld worden. Een ander overzichtswerk wordt geleverd door Ingrid van der Vlis en Thijs Rinsema met het boek *De wisselende gestalten van een weldadig instituut*.⁷ Bovenstaande overzichtswerken en instituutsgeschiedenissen richten zich voornamelijk op de politieke en economische aspecten van de weeshuizen, zoals het managen van een weeshuis, de financiële aspecten die hieraan verbonden zijn en de materiële zaken (uniformen, benodigdheden voor de wezen enzovoorts). De sociale aspecten, die betrekking hebben op de levensloop van wezen, zoals de overlevingskansen, arbeidskansen, huwelijkskansen etc. van wezen worden door de overzichtswerken niet behandeld. Door te kijken naar de levensloop van wezen, kan men meer te weten komen over het dagelijkse leven van een wees in die tijd.

De sociale aspecten van een levensloop van wees worden echter wel summier behandeld in een aantal casestudies. In de studie *Determinants of institutionalisation of orphans in a nineteenth century dutch town*⁸ van Hanna van Soling, Evelien Walhout en Frans van Poppel kijken de auteurs naar het sociale netwerk van kinderen die wees werden. Middels een gerichte casestudy van Delft in de periode 1860-1879 concluderen de auteurs dat het voornamelijk protestante wezen zijn die in het weeshuis terecht kwamen. De katholieke kinderen die wees werden, konden vaak door hun peetouders opgevangen worden. Een soortgelijke casestudy werd gepubliceerd door Erik Beekink, Frans van Poppel en Aart C. Liefbroer. In *Surviving the loss of the parent in a nineteenth-century Dutch provincial town* wordt het verlies van één of beide ouders van kinderen in Woerden in de 19^e

⁵ I. van der Vlis, *Van wezen tot zijn. Vier eeuwen zorg voor jongeren* (Zutphen 2005); G. Vis, *Het weeshuis van Woerden. 400 jaar Stadsweehuis en Gereformeerd wees- en oudeliedenhuis te Worden 1595-1995* (Hilversum 1996); M. Bosman, *Het weeshuis van Culemborg 1560-1952* (Amsterdam 2007); K. van der Wiel, *Dit kind hiet Willem, De Heilige Geest in Leiden. 700 jaar vondelingen, wezen en jeugdzorg* (Leiden 2010).

⁶ S. Groenveld en J.J.H. Dekker, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in weesen kinderhuizen* (Hilversum 1999).

⁷ I. van der Vlis en T. Rinsema, *Weeshuizen in Nederland. De wisselende gestalten van een weldadig instituut* (Zutphen 2002).

⁸ H. van Soling, E. Walhout en F. van Poppel, 'Determinants of institutionalisation of orphans in a nineteenth century dutch town', *Continuity and Change* 15:1 (2000) 139-166.

eeuw onderzocht.⁹ Geconcludeerd wordt dat de overlevingskansen van een wees sterk beïnvloed werden door de leeftijd waarop één of beide ouders sterven.¹⁰ Zo is het in de eerste levensjaren van een kind (0-4 jaar) essentieel dat de moeder van het kind aanwezig is. Na deze leeftijd is het belangrijker dat de vader nog in leven is.

Een specifieke publicatie waarin de arbeidskansen van wezen wordt behandeld is er niet. Wel wordt dit als onderdeel van boeken over de wezenzorg behandeld. Mulock Houwer omschrijft bijvoorbeeld in *De wezenzorg in de 19de en 20ste eeuw*¹¹ de lopende veranderingen vanaf het begin van de 19^e eeuw tot het eind van de 20ste eeuw. Naast een historisch overzicht waarin hij alle grote gebeurtenissen rondom de wezenzorg beschrijft, gaat Houwer specifiek in op de arbeidskansen van wezen.¹² Hij stelt dat wezen voornamelijk uit de pauperstand van de maatschappij kwamen. Door in een weeshuis te belanden, kregen wezen vaak een beroepsopleiding, waardoor ze zich wisten te onttrekken uit hun oorspronkelijke stand. Wezen klommen dus omhoog op de sociale ladder. Hetzelfde geldt voor de huwelijkskansen en partnerkeuze, ook over dit specifieke thema bestaan geen publicaties die zich puur richten op de wezen en de wezenzorg. Het onderwerp wordt slechts summier in verschillende overzichtswerken over huwelijkskansen behandeld. In de bundel *Genegenheid en gelegenheid. Twee eeuwen partnerkeuze en huwelijk*¹³ van Jan Kok en Marco van Leeuwen onderzoeken verschillende auteurs de thema's partnerkeuze en huwelijk in Nederland. Het wordt duidelijk dat de exogamie bij wezen, en half-wezen, in dit geval het trouwen buiten hun eigen stand, zonder druk van de ouders, groter is.¹⁴

Het is dus duidelijk dat er behoorlijk wat onderzoek naar wezen en weeshuizen gedaan is. Het merendeel van de literatuur bestaat uit overzichtswerken en instituutsgeschiedenissen. Er is daarnaast een select aantal casestudies verschenen die thema's als arbeidskansen, overlevingskansen en huwelijkskeuze aansneden. Het is dus redelijk duidelijk hoe de opvang van wezen er in Nederland aan toe ging. Specifieke

⁹ Erik Beekink, Frans van Poppel and Aart C. Liefbroer, 'Surviving the Loss of the Parent in a Nineteenth-Century Dutch Provincial Town' *Journal of Social History* 32:3 (1999) 641-669.

¹⁰ Ibidem, 663.

¹¹ M. Houwer, 'De wezenzorg in de 19^e en 20^e eeuw' in: B. Kruithof, T. Mous en Ph. Veermans eds., *Internaat of pleeggezin. 100 jaar discussie* (Utrecht 1981) 43-64.

¹² Ibidem, 44-46.

¹³ J. Kok en M. van Leeuwen, *Twee eeuwen partnerkeuze en huwelijk* (Amsterdam 2005).

¹⁴ Ibidem, 17.

gegevens over de sociale aspecten van de levensloop van wezen ontbreken echter in het overzicht.

Een niet te onderschatten aspect van de levensloop is migratie. Migratie is evenzeer onderdeel van het leven als geboorte, huwelijk of sterfte.

In de studie *Komen en Gaan* van Herman Obdeijn en Marlou Schrover onderzoeken de auteurs immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550.¹⁵ De studie tracht niet een verklaring te bieden waarom mensen migreerden, maar antwoord te geven op de vragen door wie, wanneer en waarnaartoe de migratie plaatsvond. De studie is gebaseerd op aantallen en motieven, waarbij gekeken wordt naar de aard en omvang van de migratie, de positie van nieuwkomers, de overheidsbemoeienis en de publieke opinie over integratie. Geconcludeerd wordt dat er weinig verschil zit in het verhaal van emigranten en migranten uit Nederland, migratie is eerder regel dan uitzondering.¹⁶ In het huidige debat over migratie zijn echter de verschillen het belangrijkste. Er wordt nu veel belang gehecht aan etnische identiteit waardoor migranten systematisch als groep worden gezien en apart worden gezet.

Een andere publicatie die specifiek over de migratie van Nederland naar Amerika gaat wordt geleverd door Hans Krabbendam. In het boek *Vrijheid in het verschiet: Nederlandse emigratie naar Amerika*, onderzoekt Krabbendam het verschil tussen protestantse en katholieke migratiebewegingen. Hij onderscheidt een verschil in volgorde van migratie: bij de protestanten volgden de predikanten, terwijl de katholieke migranten voorgegaan werden door de missiezendingen. Volgens Krabbendam was een succesvolle migratie vooral afhankelijk van de beschikking over een netwerk op de plaats van bestemming.

Hoewel er veel studies verschenen zijn over migratie, zijn er voor zover ik weet geen publicaties verschenen die specifiek gaan over de migratie van wezen. De enige publicatie die deze lacune heeft proberen te vullen zou *European orphans and vagrants in India in the Nineteenth century* kunnen zijn.¹⁷ Helaas is het mij in de tijdsspanne waarin dit onderzoek

¹⁵ Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (2008).

¹⁶ Ibidem, 374.

¹⁷ David Arnold, 'European orphans and vagrants in India in the Nineteenth century', *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 7:2 (2008).

verricht moest worden niet gelukt om een exemplaar in te zien. Dit onderzoek zou dus een aanzet kunnen zijn om de lacune in het migratieonderzoek op te vullen.

Onderzoek

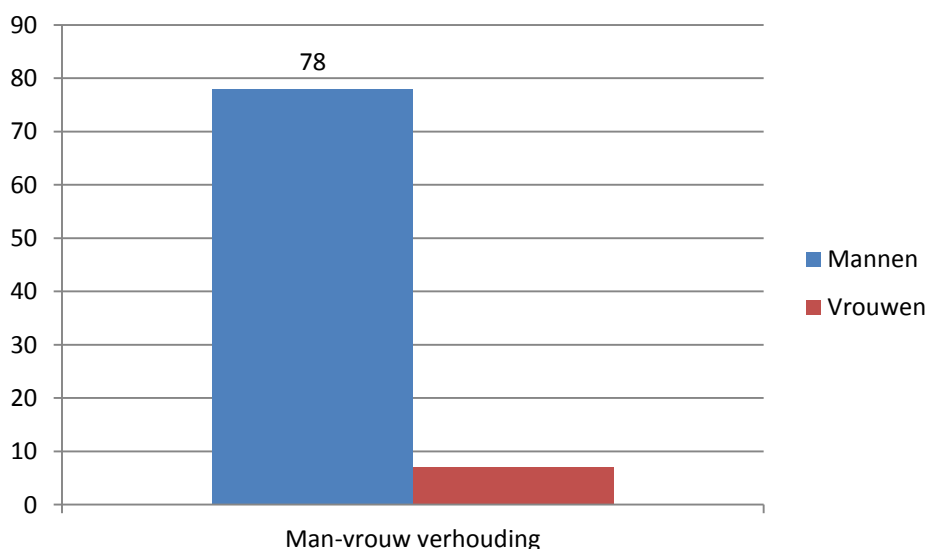
Om de onderzoeksvraag: Waren er verschillen in de levensloop tussen de wezen uit kinderdorp Neerbosch die tussen 1887 en 1903 naar Amerika emigreerden en de wezen die in Nederland bleven? Te kunnen beantwoorden, is er gezocht naar verschillende data van de ge-emigreerde Neerbosche wezen. Zo is er bijvoorbeeld gezocht naar de geboortedatums, aankomstdatums op Neerbosch, vertrekdatums van Neerbosch, leeftijd bij aankomst in Amerika, Beroep in Nederland, Beroep in Amerika, sterftedatum en sterfteleeftijd, of de wezen getrouwd waren en of zij kinderen hebben gekregen. Deze data is verkregen uit de bronnen die in het archief van Van 't Lindenhoutmuseum te vinden zijn, maar ook uit online databases zoals <https://www.libertyellisfoundation.org/> waar de passagierslijsten van schepen die aankwamen in Amerika te vinden zijn van 1892 tot 1954. Al deze data is uiteindelijk samen gepakt in een Excel bestand (zie bijlage 1) en vergeleken met gegevens van een groep wezen van Neerbosch die niet geëmigreerd zijn maar in Nederland zijn gebleven. Hiervoor is informatie gezocht uit dezelfde bronnen.

In totaal zijn er van 1887 tot 1903 vijf en tachtig wezen van wezendorp Neerbosch naar Amerika getrokken. Van deze vijf en tachtig, zijn er van dertien wezen slechts een achternaam bekend. Verder onderzoek heeft helaas geen verdere data over hun bloot kunnen leggen. Deze dertien wezen zijn dan ook als onbekende groep meegenomen in dit onderzoek. Het is echter wel bekend dat deze wezen naar Amerika zijn getrokken doordat zij worden genoemd in de verschillende bronnen uit het archief van Van 't Lindenhoutmuseum waarin wordt aangegeven dat zij naar Amerika zijn getrokken en daar een werkplek hebben gevonden. Daarnaast is er een groep van 50 wezen bekeken, die in Nederland bleven. Van deze groep zijn alle gegevens bekend.

Man-vrouwverhouding

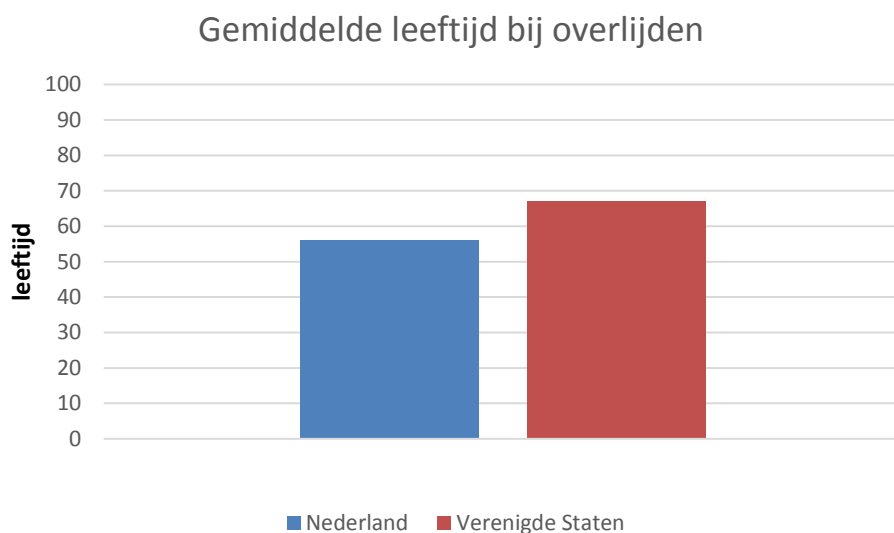
Voor dit onderzoek heb ik gekeken naar 85 mannen en vrouwen van wezendorp Neerbosch die in de periode van 1887- 1903 naar Amerika trokken. Zoals te zien in de tabel en grafiek hieronder, waren het vooral de mannen die oversteeek naar Amerika aan gingen. Van de zeven vrouwen die besloten ook naar Amerika te trekken waren er drie getrouwd met mannelijke wezen die ook tot deze groep behoren. Zij gingen dus met hun partner mee of volgden later als hun partner zich gesetteld had.

Dit is in lijn met de algemene consensus dat jonge mannen vaker naar Amerika trokken in de 19^e eeuw dan jonge vrouwen. Veel voorkomend waren het de mannen die eerst vertrokken op zoek naar werk. Hadden zij werk en een huis gevonden, dan kwamen de vrouw en kinderen vaak over. Omdat de groep van Neerbosch voornamelijk ongetrouwde jongen mannen waren, is er voor het merendeel geen sprake van deze partnermigratie.

Grafiek 1

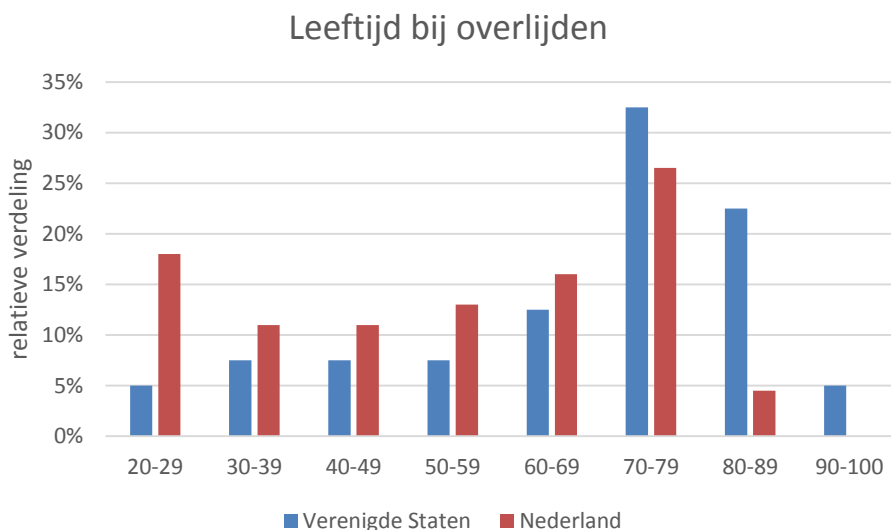
Is er een verschil in levensduur tussen de wezen die naar Amerika emigreerden en de wezen die in Nederland bleven?

Grafiek 2

In grafiek 2 wordt de gemiddelde leeftijd bij overlijden voor de wezen die in Nederland bleven en voor de wezen die naar de Verenigde Staten gingen aangegeven. Op het eerste gezicht wordt meteen duidelijk dat de wezen die emigreerden gemiddeld beduidend ouder zijn geworden dan de wezen die in Nederland bleven. Dit ligt in de lijn der verwachtingen, aangezien migranten gemiddeld vaak ouder worden dan de etnische bevolking van het migratieland.

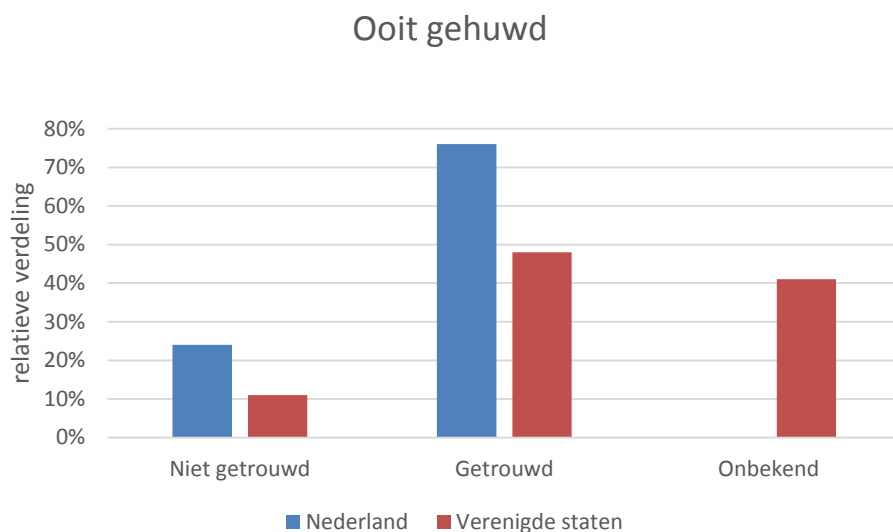
Een andere mogelijke verklaring van deze cijfers, kan worden gezocht in de samenstelling van de migrantengroep. Zo is het mogelijk dat alleen de sterkste en fitste jongeren zich durfden te wagen aan de overtocht richting de Verenigde Staten. Deze reis was immers in de 19^e eeuw niet zonder gevaren. Echter is het belangrijk hierbij in het oog te houden dat hoewel de wezen zelf mochten aangeven als zij wilden emigreren, de uiteindelijke beslissing bij Johannes van 't Lindenhout lag. Dit kan dus invloed hebben gehad op de samenstelling van de groep.

Grafiek 3

In Grafiek 3 zijn de leeftijden bij overlijden in groepen opgesplitst om een duidelijker beeld te geven van de leeftijd bij overlijden voor beide groepen. Zo is in de grafiek duidelijk te zien dat de hoogste piek voor de migranten tussen de 70 en 79 jaar ligt. Dit is echter voor de groep in Nederland gemiddeld ook het geval. Het grootste verschil is te zien vanaf 80 jaar. De groep wezen uit de Verenigde Staten is vanaf 80 jaar nog volop aanwezig. Van de groep in Nederland is dan slechts nog minder dan 5 procent aanwezig. Deze groep sterft zoals te zien is in de grafiek ook al eerder, te zien aan de grote groep wezen die tussen hun 20ste en 29ste levensjaar al sterven. Gemiddeld sterven er uit de groep uit Nederland dus in elke jaarcategorie meer wezen in de beginjaren van 20 tot er met 69 jaar.

Weken de wezen die emigreerden naar Amerika af in hun huwelijkskansen en partnerkeuze van de wezen die in Nederland bleven?

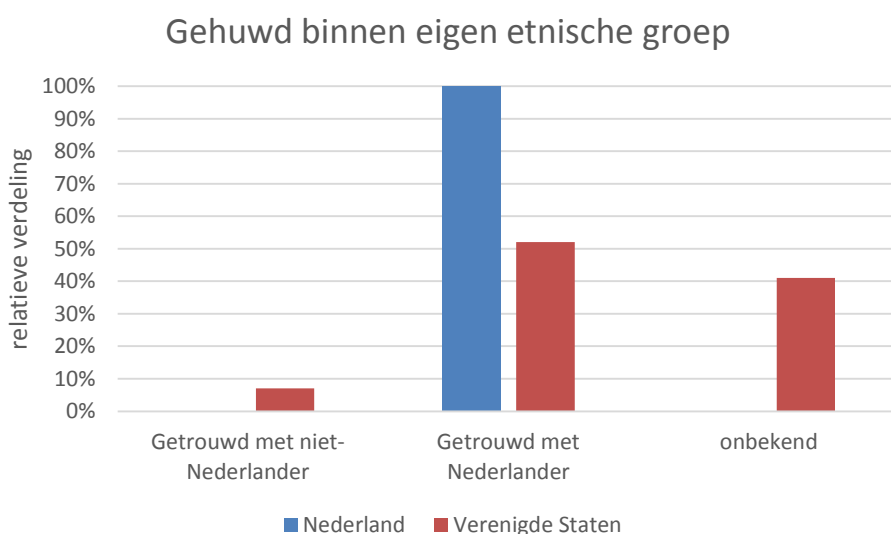
Grafiek 4

In Grafiek 4 zijn de percentages gehuwde en niet-gehuwde wezen uit Nederland en de Verenigde Staten aangegeven. Om deze percentages te achterhalen is er voor de gegevens gekeken of de wezen ooit getrouwd zijn geweest. Hier voor is er gekeken naar huwelijkscertificaten. Er zijn geen echtscheidingen of tweede huwelijken gevonden. Gemiddeld genomen trouwden er in de Verenigde Staten meer wezen dan in de groep uit Nederland. Een mogelijke verklaring voor dit verschil zou kunnen worden gezocht in het huwelijkspatroon van de 19^e eeuw in Nederland. Frans van Poppel legt in zijn studie *Trouwen in Nederland. Een historisch-demografische studie van de 19e en de vroeg-20e eeuw* uit dat de Nederlanders in de 19^e en vroeg 20ste eeuw pas op relatief late leeftijd trouwden. Zij wilden namelijk eerst enige economische zekerheid hebben.¹⁸ Als we dan kijken naar de sterfteleeftijd van de groep wezen in Nederland, is het mogelijk dat dit met elkaar in verband staat. Doordat er een groot percentage van de wezen al jong stierf is het mogelijk dat zij nooit aan een partner toe zijn gekomen. Zij waren wellicht in die tijd nog bezig om economische zekerheid te krijgen.

¹⁸ Frans van Poppel, *Trouwen in Nederland. Een historisch-demografische studie van de 19e en de vroeg-20e eeuw* (Wageningen 1992).

Het huwelijkspatroon voor de wezen in de Verenigde Staten was anders. Dit zit opnieuw in de lijn der verwachtingen als men kijkt naar het algemene huwelijkspatroon van Nederlandse migranten in de 19^e eeuw. Zo geef Hans Krabbendam in zijn boek *Vrijheid in het verschiet* aan dat in Nederland een vijfde deel van de mannen tussen de 30 en de 50 ongehuwd bleven. In de Verenigde Staten bleef slechts 6 % vrijgezel.¹⁹

Daarnaast is er in de grafiek een andere categorie toegevoegd, de onbekenden. Dit is de groep wezen waarvan bekend is dat zij naar de Verenigde Staten zijn getrokken maar waar geen andere gegevens van bekend zijn. Helaas waren deze gegevens niet te verkrijgen door de algemene en veel gebruikte achternamen en het missen van voornamen van deze groep. Nu zou je kunnen speculeren dat het mogelijk is dat deze onbekende groep, door zijn omvang, de grafiek zou kunnen verschuiven, als zou blijken dat deze groep allemaal niet getrouwd zouden zijn. Echter ben ik van mening dat door de lijn der verwachtingen van migranten uit de 19^e eeuw, dit niet het geval zal zijn. Er zijn geen andere factoren aanwezig die deze onbekende groep wezen anders maakt dan de groep wezen waar wel gegevens over zijn. Daardoor zullen zij zich heel waarschijnlijk aan hetzelfde patroon houden.

Grafiek 5

Voor grafiek 5 is er gekeken of de wezen in Nederland en de wezen in de Verenigde Staten binnen hun etnische groep trouwden of niet. Hiervoor is opnieuw gekeken naar de huwelijks certificaten. Zoals duidelijk te zien is in de grafiek, trouwden de groep in Nederland als zij trouwden met Nederlanders. De groep uit de Verenigde Staten trouwden grotendeels

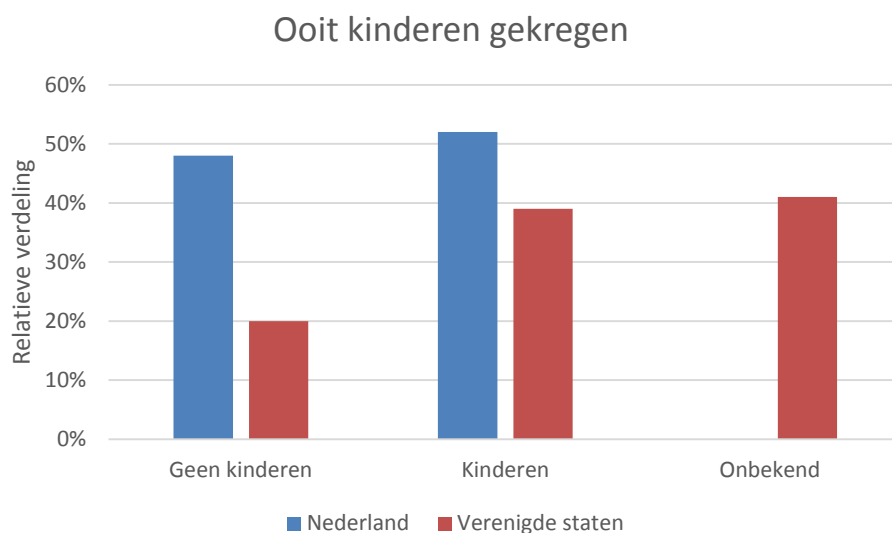
¹⁹ Hans Krabbendam, *Vrijheid in het verschiet. Nederlandse emigratie naar Amerika 1840-1940* (Hilversum 2006) 155.

ook met Nederlanders. Slechts 7 procent trouwde met een niet-Nederlander. Als we kijken naar migrantenpatronen uit de 19^e eeuw, is dit niet verrassend. Marlou Schrover legt in haar boek komen en gaan uit, dat Nederlanders over het algemeen genomen voornamelijk binnen hun etnische groep trouwen²⁰. Als men kijkt naar migrantengroepen vandaag de dag is dit nog steeds aan de orde.²¹ De groep wezen die naar de Verenigde Staten trokken bleven dus voornamelijk binnen het netwerk waar zij gebruik van maakten voor hun migratie. Hier kregen zij werk en zochten zij een partner. Opnieuw is er bij deze grafiek een categorie onbekend toegevoegd. Ook bij deze grafiek, is het te verwachten dat deze groep onbekende wezen hetzelfde huwelijkspatroon zouden hebben gevolgd als de wezen waarvan de gegevens bekend zijn. Dit zou dus niet tot een verschuiving in de grafiek leiden.

²⁰ Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (2008)21.

²¹Centraal Bureau voor de Statistiek <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/03/gemengd-samenwonen-verschilt-per-migratieachtergrond> (geraadpleegd 4 maart 2018).

Is er een verschil tussen de groep wezen die naar Amerika trokken en de wezen die in Nederland bleven met betrekking tot het nemen van kinderen?

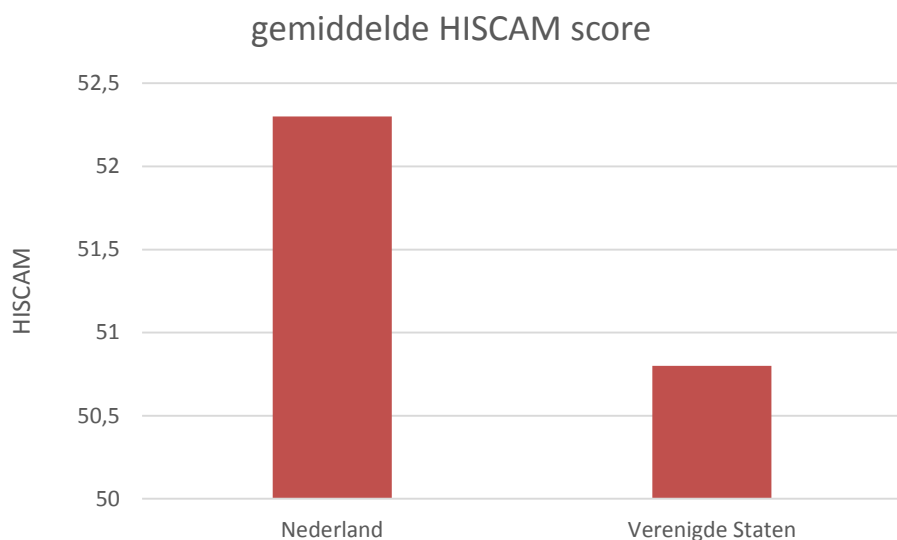

Grafiek 6

In bovenstaande grafiek 6, is er gekeken of de wezen in Nederland en de wezen in de Verenigde Staten kinderen hebben gekregen of niet. Hiervoor heb ik gebruik gemaakt van de censusmeting in de Verenigde Staten van 1920-1930 en de geboortecertificaten voor zowel de groep van de Verenigde Staten als de groep van Nederland.

Uit Grafiek 6 wordt duidelijk dat gemiddeld genomen de wezen in de Verenigde Staten vaker kinderen kregen. Dit zou te maken kunnen hebben met de toekomstgerichtheid van de migranten. Daarnaast is dit een logisch gevolg van deze groep wezen doordat er ook meer huwelijken werden gesloten bij de wezen uit de Verenigde Staten. Dit leidt vaak in de 19^e eeuw volgens verwachtingspatroon tot kinderen. In deze grafiek is opnieuw een balk onbekend toegevoegd. Hierdoor zou de uitkomst om kunnen slaan naar de andere kant. Echter ga ik ook bij deze categorie er vanuit dat het bij deze groep volgens verwachtingspatroon zou verlopen en er dus meer wezen in de Verenigde Staten kinderen kregen dan de wezen in Nederland.

Is er een verschil in succes op de arbeidsmarkt tussen de Wezen die emigreerden naar Amerika en de wezen die in Nederland bleven?

Grafiek 7

In Grafiek 7 ziet men de gemiddelde HISCAM score van de wezen in Nederland en de wezen in de Verenigde Staten. Duidelijk is dat de HISCAM score voor de groep wezen in Nederland hoger ligt. HISCAM is een statistische methode waarbij aan een bepaald beroep een maatstaf van beroep stratificatie kan worden gehangen. Bij de HISCAM methode worden er procenten gebruikt. Hoe hoger het aantal, des te hoger de stratificatie is.

Hoewel de wezen een specifiek beroep op kinderdorp Neerbosch hadden geleerd, bleek al gauw dat enkelen van hen in de Verenigde Staten aan de slag moesten in een ander beroep. De Verenigde Staten had in de 19^e eeuw minder behoefte aan specifieke vakarbeiders zoals klompenmakers en kantoorschrijvers. Vooral boeren en tuinders waren succesvol in de Verenigde Staten.²² Daarnaast was er een grote behoefte aan

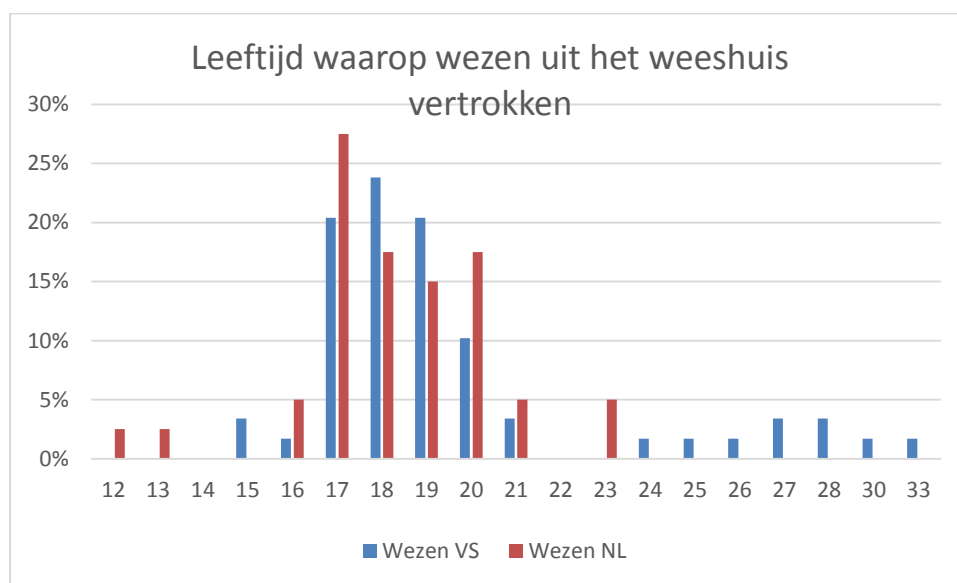
²² Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (2008) 130.

timmermannen. Echter zijn de beroepen die erg gewild waren in de Verenigde Staten van een lagere sociale klasse.

Daarnaast is de hogere HISCAM score in Nederland te verklaren. In Nederland was er namelijk wel behoefte aan deze vakarbeiders. De leerlingen die een werkplek konden vinden in Nederland, konden daarom vaak hun oorspronkelijke beroep blijven uitvoeren.

Bij deze gegevens moet rekening worden gehouden met de rol van Johannes Van 't Lindenhout. In verschillende geschriften geeft hij namelijk aan dat hij een doorslaggevende rol had in het vertrekken van wezen naar een werkplek. Hij koos, uit de wezen die wilden, uit wie er naar de Verenigde Staten ging. Daarnaast koos hij ook uit wie er naar welke werkplek in Nederland ging. Het is dus in theorie mogelijk dat Van 't Lindenhout de slimste en beste jongens in Nederland hield.

Is er een verschil in leeftijd tussen de wezen van wezendorp Neerbosch die naar een werkplek in Nederland gingen en de wezen die naar Amerika trokken?

Grafiek 8

In bovenstaande grafiek zien we het verschil in leeftijd waarop de wezen die in Nederland bleven uit het weeshuis vertrokken en de leeftijd waarop de wezen die naar de Verenigde Staten gingen uit het weeshuis vertrokken.

Uit de grafiek is waarneembaar dat de wezen die in Nederland bleven over het algemeen genomen jonger waren toen ze het weeshuis verlieten. Er zijn zelfs enkele uitschieters waarneembaar van 12 en 13 jaar. Dit is te verklaren doordat het soms voorkwam dat na enkele jaren in het weeshuis te zijn opgenomen, een familielid alsnog de kinderen kwam ophalen. Dit kon te maken hebben met de veranderende financiële situatie van dat familielid.

Daarnaast is er voor de wezen in Nederland een piek waarneembaar op 17 jaar. Dit is opvallend doordat de leeftijd waarop men volgens de Nederlandse wet van 1838-1905 als volwassen werd aangeduid op 23 jaar ligt. Deze wezen in de leeftijd 17 tot 20 jaar zouden dus nog onder begeleiding van hun voogd moeten staan.

H. van Soling, E. Walhout en F. van Poppel geven in hun studie *Determinants of institutionalisation of orphans in a nineteenth century dutch town*²³ aan dat wezen in de periode 1850-1905 over het algemeen ontslagen werden uit een weeshuis tussen de 19 en de 21 jaar.²⁴ Dit heeft dus wel enige overlap met de wezen uit Neerbosch. Het artikel geeft echter wel aan dat deze leeftijd erg verschilde per weeshuis. Zo besloten katholieke weeshuizen in Nederland tot 1851 de leeftijd van volwassenheid op 23 jaar te houden, en na 1851 op 21 jaar voor jongens en 20 jaar voor meisjes.²⁵ Hierin is dus een verschil te vinden met het protestantse weeshuis in Neerbosch.²⁶ Bekend uit de geschriften van Johannes van 't Lindenhout is echter dat hij per wees bepaalde of hij hen volwassen genoeg vond om het weeshuis te verlaten.

Voor de wezen die naar de Verenigde Staten trokken ligt de piek net een jaar later, 18 jaar. Dit zou er op kunnen wijzen dat er wellicht een jaar lang is gezocht naar een werkplek in Nederland, maar de wezen helaas nergens terecht konden en daarom de tocht naar de Verenigde Staten wilde maken. Opvallend aan deze groep is ook dat hier meerdere wezen een stuk hogere leeftijd hebben, zelfs tot 28 jaar. Dit verschil is te verklaren, doordat enkele wezen in hun jongere jaren ook een poging hebben gedaan tot emigratie naar Zuid-Afrika. Daarnaast zijn er enkele wezen na hun tijd op de Wezeninrichting aangebleven als dienstbode of leermeester.

²³ H. van Soling, E. Walhout en F. van Poppel, 'Determinants of institutionalisation of orphans in a nineteenth century dutch town', *Continuity and Change* 15:1 (2000) 139-166.

²⁴ Ibidem, 139-166.

²⁵ Ibidem, 139-166.

²⁶ Ibidem, 141-145.

Conclusie

De onderzoeksvraag van deze scriptie was: Waren er verschillen in de levensloop tussen de wezen uit kinderdorp Neerbosch die tussen 1887 en 1903 naar Amerika emigreerden en de wezen die in Nederland bleven? Uit dit onderzoek is gebleken dat er wel degelijk verschillen in de levensloop te vinden zijn tussen de twee groepen wezen. Via de deelvragen zijn de verschillen verder uitgelegd.

Zoals in de literatuur al is aangeduid, volgen migranten vaak een bepaald verwachtingspatroon. De groep wezen die naar de Verenigde Staten trokken volgen in deze lijn der verwachtingen. Zij worden gemiddeld ouder dan de wezen die in Nederland bleven, trouwen voornamelijk binnen hun etnische groep en het zijn voornamelijk de mannen die de overtocht hebben gemaakt. Daarnaast doet deze groep het op economisch niveau minder goed dan de wezen in Nederland. Dit zou in relatie kunnen staan met het feit dat zij pas op latere leeftijd gaan emigreren, wat wellicht weer verband houdt met het niet kunnen vinden van een werkplek in Nederland. Daarnaast is dit ook een verwachtingspatroon wat veel voorkomt bij migranten uit de 19^e eeuw die naar de Verenigde Staten trokken voor the American Dream. De maakbare wereld, waarin iedereen rijk en machtig kan worden, is allang bewezen een mythe te zijn.

Daarnaast had de groep wezen in Nederland profijt van de groep die vertrok. Door de industrialisatie en mechanisatie eind 19^e eeuw, groeide het bruto nationaal product uiteindelijk vrij snel, terwijl de bevolking relatief minder snel groeide doordat er mensen emigreerden. De wezen die in Nederland bleven profiteerden hiervan en leefden dus in grotere welvaart.²⁷

Al met al zijn er in de geëmigreerde groep wel degelijk succesverhalen bekend. Velen van hen schrijven enthousiast over hun leven in de Verenigde Staten. Van enkelen zal het publiek in het tentoonstellingsconcept en de uiteindelijke tentoonstelling meer te weten komen.

²⁷Herman Obdeijn, Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (2008) 98.

Tentoonstellingsconcept

Het tentoonstellingsconcept, wat u hieronder zult lezen, is in samenwerking met het Van 't Lindenhoutmuseum tot stand gekomen. Van te voren zijn enkele doelstellingen met het museum besproken. Voor het museum was het van belang dat bij dit onderzoek het historische onderzoek naar de verhalen van de wezen centraal zou staan. Een van de doelstellingen was er achter komen welke wezen er naar Amerika zijn getrokken en hoe het hen vergaan is. Deze persoonlijke verhalen zouden weer tot uiting komen in de tentoonstelling. De overige data is van belang voor het archief van het museum. Voor de tentoonstelling is afgesproken dat naast het onderzoek, het historische verhaal van de tentoonstelling zou worden opgezet en de teksten voor op de panelen werden geschreven. Verder heb ik de bruiklenen uitgezocht en aangevraagd en het geheel kloppend gemaakt voor bij het Erfgoed Festival Gelderland, waar in het begin van deze scriptie over is gesproken. Het museum wil graag bij elke nieuwe tentoonstellingen ook nieuwe activiteiten verbinden. Hiervoor heb ik een activiteit met Mythisch met Muziek opgezet. Meer informatie volgt hier onder. Helaas was het niet mogelijk de begroting, de planning en de rest van de strategieën te organiseren. Het bestuur behoudt dit recht alleen voor aan betaalde krachten. Wel heb ik mee mogen beslissen over deze onderwerpen. Hieronder volgt eerst een korte introductie op het Museum en de stichter ervan.

Het Van 't LindenhoutMuseum

Het Van 't Lindenhoutmuseum is gevestigd in de Wezenkapel uit 1882. Deze kapel was onderdeel van het zelfvoorzienende kinderdorp Neerbosch. Kinderdorp Neerbosch, geopend in 1867 door Johannes van 't Lindenhout als nieuw weeshuis ter vervanging van het kinderweeshuis in de Lange Brouwerstraat te Nijmegen, was een weeshuis voor zowel jongens als meisjes. Het kinderdorp is een plek waar 150 jaar lang gezorgd werd voor kinderen, voornamelijk weesjongens en –meisjes van protestants-christelijke afkomst uit het hele land. In het dorp leerden de kinderen gedurende hun jeugd een vak om zelfstandig in de maatschappij te kunnen functioneren. Dit kon variëren van timmerman tot dienstbode of zelfs leraar, mits de wees hier de capaciteiten voor had.

De museumcollectie vertelt de geschiedenis van dit wezendorp, de kinderen en hun leermeesters en toont het dagelijks leven in het dorp. Daarnaast geeft de collectie de bezoeker een goed beeld van de jeugdzorg in Nederland over de afgelopen 150 jaar. De kapel, evenals de rest van het dorp, zijn gebouwd door de wezen zelf, onder leiding van hun leermeesters. De kapel is tegenwoordig een Rijksmonument met een volledig archief van de 20.000 kinderen die in Neerbosch gewoond hebben. Op het terrein zijn nog steeds enkele bijzondere jeugdzorginstellingen gevestigd.²⁸ Hier onder volgt een korte biografie over de stichter van dit kinderdorp, Johannes Van 't Lindenhout.

²⁸ Van 't Lindenhoutmuseum, <http://www.vantlindenhoutmuseum.nl/> (geraadpleegd op 10 december 2017).

Biografie Johannes van 't Lindenhout

Jan van 't Lindenhout werd geboren op 4 september 1836 in Herveld, in het huis van zijn grootouders. Zijn jeugd bracht hij door in Beuningen, waar zijn vader begon als timmerman en uiteindelijk uitgroeide tot een welgestelde landbouwer. Jan, die zichzelf Johannes noemde, was tijdens zijn jeugd vaak ziek en hij leerde slecht. Vanaf zijn 12^e kwam hier echter verandering in. Hij kreeg interesse in zijn studie en zijn ouders besloten hem daarom naar een particuliere school in Nijmegen te sturen. Op deze school ontdekte Johannes dat hij een enorme leerachterstand had. Hij besloot daarop zijn best te doen om deze achterstand zo snel mogelijk weg te werken, met soms maar drie uur slaap per nacht tot gevolg. Zijn interesse lag voornamelijk in nieuwe wetenschappelijke kennisgebieden, zoals natuurkunde en de nieuwe moderne Bijbelkritiek. Hierdoor begon hij te twijfelen over het orthodox-protestantse geloof waarmee hij is opgegroeid²⁹.

Als zijn jongere broertje Hendrik plotseling komt te overlijden, heeft dit directe gevolgen voor Johannes. Als oudste zoon wordt hij nu aangewezen om de boerderij over te nemen. Echter is Johannes hier niet geschikt voor met zijn twee linkerhanden en zijn afstand tot het geloof van zijn ouders. Onder invloed van bijbelcolporteurs besluit Johannes daarom op zijn 19^e bijbelverkoper te worden. Zijn werk brengt hem door het hele land en hij komt in aanraking met geestverwanten. Grote voorbeelden voor hem in deze tijd zijn predikant Otto Gerhard Heldring en predikant Huibert Jacobus Budding. Zij laten Johannes kennis maken met de Amerikaanse opwekkingsbewegingen, die hij uiteindelijk zijn hele leven zal blijven promoten.³⁰

Johannes werd steeds bekender binnen en buiten de Reveil-kringen, waar Heldring voorman van is. Hij kreeg verzoeken voor Bijbellezingen en het evangeliseren van arbeiders. Hij raakt door zijn harde werken in 1857 uitgeput en moet terugkeren naar zijn ouders. Hier raakt hij betrokken bij de Nederlandse Evangelische Protestantsche Vereniging, de NEPV, waar hij enkele jaren voor werkt. In 1861 trouwde hij met zijn achternichtje Hendrina Sipman en vestigde het jonge stel zich in Nijmegen. Zijn tochten door het hele land voor zijn

²⁹ Anton van Renssen, *Het wezendorp Neerbosch. De protestants-christelijke weesinrichting Neerbosch en haar stichter Johannes van 't Lindenhout (1863-1903)* (Amsterdam 2015)6.

³⁰ Ibidem, 10.

werk leiden ertoe dat Johannes onder de indruk raakte van de enorme ellende rondom de armen en wezen³¹. Hierdoor besluit hij in navolging van één van zijn grote voorbeelden George Müller, een weeshuis te beginnen in Nijmegen. Dit opende in 1863.

Samen met zijn vrouw, die tot haar overlijden in 1900 hem altijd heeft gesteund, bouwt hij aan het jongens- en meisjesweeshuis. Dit resulteerde in een nieuw en groter weeshuis in 1867 in Neerbosch dat het oude weeshuis in de stad verving. Voor ondersteuning reisde Johannes nog steeds stad en land af, op zoek naar giften. Een belangrijke drijfveer achter zijn werk was het verspreiden van het Christelijke geloof. Johannes stond dan ook bekend als een gepassioneerd en religieus persoon. Door zijn harde werken en het overlijden van zijn veertienjarige dochtertje raakte hij in 1885 opnieuw overspannen. Ondertussen was er brede waardering ontstaan voor zijn werk en werd hij benoemd tot ridder in de orde van de Nederlandsche Leeuw in 1888.

Hoewel Johannes zijn hart en ziel in zijn werk legde, kreeg hij ook te maken met kritiek. Door de snelle groei van de weesinrichting in Neerbosch en de vele activiteiten waar Johannes zich buiten de weesinrichting mee bezig hield, raakten hij en zijn vrouw het zicht kwijt op de zaken in de weesinrichting³². Dit leidde uiteindelijk tot een grootschalig onderzoek vanuit een commissie met een rapport tot gevolg. Hierin werden enkele misstanden aan de kaak gesteld. Kort daarna, rond het 40 jarige jubileum van de weesinrichting, zette Johannes een punt achter zijn werkzaamheden bij de weesinrichting en verhuisde hij terug naar de binnenstad van Nijmegen. Hier hield hij zich nog enkele jaren bezig met zijn geloof, tot hij in 1918 is overleden.

³¹ Ibidem, 15.

³² Ibidem, 21.

Mythisch met muziek

Het museum probeert aan elke nieuwe tentoonstelling ook nieuwe activiteiten te verbinden. Doordat er regelmatig concerten worden gegeven in Kapel waarin het museum zich verbindt, en muziek een erg belangrijk onderdeel was van de wezeninrichting, bracht dit mij op het idee om een activiteit met muziek op te zetten.

Hierbij kon ik gebruik maken van het bestaande netwerk van het museum en zo is er een voorstelling met *Mythisch met Muziek* opgezet.

Mythisch met Muziek streeft er naar cultuur op een nieuwe manier over te brengen. Door de wereld van muziek samen te brengen met die van het vertelde verhaal, ontstaat een vernieuwend concept. *Mythisch met Muziek* is een trio bestaande uit: Paul Groos (verhalenverteller), Heleen de Witte (fluitist) en Rob van Heck (pianist). Voor het educatieve programma zal Van 't Lindenhoutmuseum samenwerken met dit trio. Speciaal voor dit programma zal het bestaande trio uitgebreid worden met een mezzo sopraan.

Het muzikale verhaal begint met een kennismaking met de Weesinrichting Neerbosch. De kinderen leren weeskind Maria Struijk kennen. Zij is de mezzo sopraan soliste van het koor van Neerbosch, beter bekend als 'De Nachtegaal van Neerbosch'. Het verhaal wordt muzikaal ondersteund door de Sankey liederenbundel die vertaald en gedrukt is in de drukkerij van Neerbosch. Ira David Sankey is een Amerikaanse gospelzanger en componeert gedurende zijn leven zo'n 1200 christelijke liederen, die erg makkelijk in het gehoor liggen.

Na deze introductie stappen we met de directeur Johannes Van 't Lindenhout op de boot richting Amerika. Vanaf de start een spannende reis, vol nieuwe indrukken. Johannes van 't Lindenhout heeft zijn reisverslag gepubliceerd: 'Zes Weken tusschen de wielen'. Dit boek zal een geweldige bron vormen voor het schrijven van het muzikale verhaal. Als muzikale ondersteuning kan worden gedacht aan de 'Amerikaanse' werken van Antonín Dvořák, als de symfonie nr. 9 in e-klein Uit de Nieuwe Wereld, opus 95 en het strijkkwartet F-groot, op. 96. Symfonie nr. 9.

Geïnspireerd door de verhalen van Van 't Lindenhout vertrekt Hendrik in 1891 naar Kalamazoo, Amerika. Hendrik van der Horst start zijn eigen aannemersbedrijf en de skyline van Kalamazoo is een getuigenis van zijn werk. Zo bouwt hij onder andere De *Kalamazoo National Bank Building*, de eerste wolkenkrabber in de stad! Hendrik brengt datgene wat hij

bij zijn Neerbosch' leermeester van Yperen geleerd heeft, in Amerika op grote schaal in praktijk. De vernieuwingen die we hier zien in de architectuur van Hendrik zijn ook terug te vinden in de muziek. Van de eerste generatie immigranten in Amerika zijn weinig composities bekend. Er werden wel stukken geschreven in 18e eeuwse Europese stijl, maar met veel vormfouten. De tweede 19e eeuwse generatie leverde alleen correct gestroomlijnde maar saaie composities op. Pas in de 20e eeuw ontstond een eigen Amerikaanse stijl.

Hier onder volgt het tentoonstellingscript.

Tentoonstellingscript:

Om een tentoonstelling op te zetten moet er eerst worden gekeken naar veel verschillende aspecten. Zo moet er van tevoren worden uitgedacht wat de doelstellingen voor de tentoonstelling zijn, wat men wil bereiken met de tentoonstelling en hoe men dit wil overbrengen.³³ Daarnaast moet er worden gekeken naar materialen, de ruimte, licht en geluidsmogelijkheden en de verhaallijn. Hieronder volgt daarom een uitleg over de afwegingen die er zijn gemaakt voor deze tentoonstelling.

Wat zouden de bezoekers moeten weten en kennen na het zien van de tentoonstelling (cognitieve doelstellingen: kennis en inzicht)?

De bezoekers zouden na het bezoeken van de tentoonstelling een beeld kunnen vormen over de reis die de Neerbossche wezen afgelegd hebben (aan de hand van het reisverhaal van Johannes), hoe het leven in Amerika was voor de wezen (aan de hand van persoonlijke verhalen van de wezen) en of deze reis een succes voor ze is geweest (persoonlijke verhalen)

Wat zouden de bezoekers moeten kunnen na de tentoonstelling (conatieve doelstellingen: vaardigheden)?

Na het bezoeken van de tentoonstelling zouden de bezoekers moeten kunnen reproduceren hoe het leven van enkelen van de wezen er uit heeft gezien (wat heeft die persoon meegemaakt). Dit kan bewerkstelligd worden door bijzondere verhalen uit te zoeken waarbij de bezoeker nieuwe interessante dingen leert of leest die hen bij zal blijven.

Wat wil ik de bezoekers in de tentoonstelling laten beleven? In welk opzicht zou hun houding t.o.v. het onderwerp veranderd moeten zijn (affectieve doelstellingen: belangstelling en waardering)?

De bezoekers moeten mee krijgen wat voor bijzondere reis dit in de 19^e eeuw was en hoe weinig er nog bekend was van Amerika. Daarnaast wil ik de bezoekers het leven laten beleven van “de gewone” wees die besloot naar Amerika te trekken, maar ook de

³³ B. van Straalen, *syllabus bij de cursus een tentoonstelling maken* (haarlem 2005) 2.

“bijzondere” verhalen. Zowel de negatieve als de positieve verhalen moeten worden meegenomen. Hierbij is het vooral belangrijk dat de bezoeker dit verhaal beleefd en het gevoel mee krijgt van wat deze wezen ook moeten hebben gehad. Dit kan via quotes uit brieven, maar ook door foto’s meer levendig worden gemaakt.

Deze doelstellingen bepalen de vorm en de inhoud van de tentoonstelling. Doelstellingen hebben altijd betrekking op een gewenst resultaat bij één of meer bepaalde doelgroep(en).

Verhaallijn

Voor het schrijven van de verhaallijn voor een tentoonstelling is een veel gebruikte indeling: introductie, waarin het overkoepelende onderwerp van de tentoonstelling wordt beschreven – het centrale gedeelte, waarin in een logische volgorde kennis over het onderwerp wordt overgebracht, - de afsluiting, waarin wordt teruggekoppeld naar het begin en het onderwerp wordt samengevat³⁴.

De rode draad in een tentoonstelling is dus de verhaallijn, dat kan worden gezien als een chronologisch boek, met een inleiding, verschillende hoofdstukken en een conclusie. Echter kan er ook gekozen worden om deze verhaallijn niet chronologisch te houden. Net als voor scripts van boeken, films en voorstellingen, kan er worden gekozen om terug of vooruit te blikken, cliffhangers te gebruiken of verrassende wendingen toe te voegen.³⁵

Er zijn echter drie zaken van groot belang volgens consulent geschiedbeoefening B van Straalen, er moet niet teveel informatie worden gegeven in één keer, liever breekt men de informatie op in stukjes, er moet genoeg interessante onbekende informatie te vinden zijn maar dit moet in verhouding staan met informatie die al bekend is bij de bezoeker, een afwisseling tussen nieuw en bekend, en de indeling moet duidelijk zijn.³⁶

³⁴ Ibidem, 8.

³⁵ Ibidem, 8.

³⁶ Ibidem, 8.

Wisseltentoonstelling:

In deze tentoonstelling is besloten om de veel gebruikte indeling aan te houden. Doordat in deze wisseltentoonstelling een historisch verhaal wordt verteld is er besloten te beginnen met een algemeen gedeelte. In dit gedeelte wordt het verhaal verteld van de 85 wezen die naar Amerika trokken tussen 1887 en 1903. Dit zal allereerst verteld worden aan de hand van het reisverhaal van Johannes van 't Lindenhout, in zijn boek 'Zes Weken tusschen de wielen'. Dit gedeelte zal kort vertellen waarom de 85 wezen naar Amerika trokken (landbouwcrisis en de werkeloosheid in de 19^e eeuw) en hoe de reis van Johannes is verlopen.

In het centrale gedeelte, zullen persoonlijke verhalen van enkele wezen die naar Amerika trokken worden verteld. Deze verhalen zijn uitgelicht in deze tentoonstelling, omdat zij ofwel representatief zijn voor de rest van de groep, ofwel een uniek verhaal vertellen.

In het laatste gedeelte zal een afrondend gedeelte/een afsluiting worden neergezet waarin samenvattend wordt gekeken of deze wezen uiteindelijk een juiste keuze hebben gemaakt.

De rode draad in deze tentoonstelling zal het thema Gelderland Grensland zijn waardoor in de gehele tentoonstelling zal worden gekeken naar de grenzen die deze wezen over gingen en het "thuis" dat zij zochten.

Beleving van de ruimte

De ruimte waarin de tentoonstelling zich bevindt zegt veel en kan veel doen voor een tentoonstelling. Het heeft invloed op de sfeer en het effect ervan. Daarnaast kan de ruimte de beleving van de bezoeker vergroten. Je kunt ruimte en de tentoonstelling daardoor niet los van elkaar zien. Als men een tentoonstelling plaatst, moet er dus ook gekeken worden naar de ruimte waarin deze terecht komt. Zo heeft een ronde of ovale ruimte vaak een beweging/ pad dat de loop van de tentoonstelling bepaald. Daarnaast kan men ook kiezen voor een afgesloten plek, wat de bezoeker vaak als rustig/statisch beschouwd.³⁷

³⁷ Josien Stehouwer, *Wat een vertoning. Handleiding voor het maken van tentoonstellingen: visuele overdracht en technische aspecten* (Utrecht, 1985) 54.

De Wisseltentoonstelling:

Omdat het museum gebonden is aan de ruimte die zij hebben, zal deze wisseltentoonstelling op dezelfde plek staan als de huidige wisseltentoonstelling. Deze bevindt zich op de 1^e verdieping van het museum, waarbij ruimte is om een volledige ronde te lopen en een 2^e wisseltentoonstelling te bekijken. Dit betekent dat de route van de tentoonstelling ook vast ligt, je kunt enkel een ronde lopen. Doordat de wisseltentoonstelling zal plaatsvinden in de Weezenkapel van het voormalige weeshuis zal dit invloed hebben op de sfeer rondom de tentoonstelling. Het geeft de bezoeker een kleine inkijk in hoe het leven van de voormalige wezen er uit zal moeten hebben gezien.

Gebruik van Panelen

Panelen kunnen zeer bruikbaar zijn voor het maken van een tijdelijke tentoonstelling. Doordat deze gemakkelijk zijn op te bouwen en ook gemakkelijk aan te kleden zijn is dit erg gebruiksvriendelijk voor een museum. Daarnaast vergroten panelen de wandoppervlakte die gebruikt kan worden zonder een wand te beschadigen. Men moet er echter wel rekening mee houden dat panelen ook meteen invloed hebben op het indelen van de ruimte. Zo kunnen de panelen gebruikt worden om moeilijk bruikbare hoeken af te schermen maar ook om de route te begeleiden in het museum. Een risico hierbij is wel dat dit een soort hokkerigheid met zich meebrengt.³⁸ Belangrijk bij het gebruik van panelen is dat het erg statisch kan worden en de tentoonstelling dus zal moeten worden verlevendigd met andere materialen zoals vitrines.³⁹

De Wisseltentoonstelling:

Doordat de wisseltentoonstelling op de 1^e verdieping zal staan en de route een ronde is, zullen de panelen in een rij naast elkaar moeten staan. Bij de indeling van de panelen zal rekening worden gehouden met vaste maten en afstanden tussen de afbeeldingen en

³⁸ Ibidem, 55.

³⁹ Ibidem, 54.

teksten. Daarnaast is het belangrijk dat de gemiddelde kijkhoogte wordt aangehouden. Dit houdt in dat de panelen zeker 200 cm hoog van de vloer moeten zijn.

Tekst

Volgens Donald Janssen, auteur van het boek: *tekst in musea. Omgaan met informatie in het museum* zijn er twee “gouden regels” aangaande tekstgebruik op panelen bij een tentoonstelling. Er mogen volgens Janssen maximaal 150 tekens worden gebruikt voor de uitgebreidere teksten. Hieronder moet worden verstaan teksten die een toelichting geven bij het thema van het paneel⁴⁰

Daarnaast moet er een scheiding worden aangebracht in de verschillende soorten teksten die er bij een tentoonstelling bestaan. Zo wordt er vaak gebruik gemaakt van drie verschillende soorten teksten:

A-teksten (hoofdstuktitels), B-teksten (toelichten bij een thema) deze zullen de meeste informatie bevatten voor de wisseltentoonstelling, en C-teksten (korte toelichtingen bij voorwerpen) Deze C-teksten zullen wellicht soms vervangen worden door audiovisueel materiaal⁴¹.

⁴⁰ Donald Janssen, *Tekst in musea. Omgaan met informatie in het museum* (Eindhoven, 1994) 5.

⁴¹ Ibidem, 5.

Tentoonstellingsplan⁴²

Hieronder vindt men een schematisch overzicht van de indeling van de tentoonstelling. De eerste kolom geeft de verhaallijn weer, d.w.z. dat de onderwerpen hier in een logische volgorde zijn geplaatst. In dit geval zijn deze onderwerpen volgens de rode draad geplaatst van het historische verhaal dat zal worden verteld in de tentoonstelling. Allereerst zal men dus het verhaal van de reis van Johannes lezen, gevolgd door de persoonlijke verhalen van de wezen.

De volgende kolom geeft aan in welke ruimte (deel van een ruimte) het onderwerp gepresenteerd wordt. Omdat deze tentoonstelling op panelen zal worden gemaakt heeft dit slechts een nummer van het paneel gekregen.

De overige kolommen geven aan hoe ieder onderdeel gepresenteerd wordt:

Welke vorm het heeft:

Maquette, vitrine, paneel met tekst en beeldmateriaal, diorama, av-presentatie, werkend Model, interactieve presentatie etc.

Welke software het nodig heeft:

alle benodigde informatiedragers, dus voorwerpen, teksten, beeldmateriaal, geluid.

Welke hardware het nodig heeft:

alle benodigde objectdragers en aanvullende technische voorzieningen, zoals vitrine, verlichting, beeldscherm, projector, bedieningspaneel, tekst etc.

Om deze tentoonstelling iets extra's te geven, is er besloten een samenwerking aan te gaan met *Mythisch met Muziek*.

⁴² J. Verhaar, H. Meeter, *Projectmodel tentoonstellingen* (Leiden, 1989) 12.

Schematische weergave tentoonstelling

Verhaallijnen	Ruimte	Presentatie			
		Vorm	Software		
		Voorwerpen	Teksten	Beeld	Geluid
1 Reden van Emigratie	1 ^e paneel		Omschrijving van historische situatie	Beeld armoede in Nederland	
2 De Overtocht	2 ^e paneel		Omschrijving van de overtocht van Rotterdam naar Amerika	Foto schepen, aankomst op Ellis Island	Filmpje met acteur die situatiesco een overto
3 De reis van Johannes van 't Lindenhout	3 ^e paneel	Paneel met tekst en foto's. Sokkel met Boek 'Zes Weken tussen de wielen'. Interactief filmpje waarin Johannes zijn verhaal verteld.	Historische omschrijving waarom deze reis werd ondernomen. Daarnaast quotes uit zijn boek/brieven ter illustratie.	Foto van Johannes van 't Lindenhout	Landkaart van reis die Jo met quot
4 Het verhaal van de eerste migranten. Lambertus Scholten en Ida Schwarz, en Steven Kluvers en Petronella van der Wal.	2 ^e paneel	Paneel met tekst en foto's..	Historische tekst over het leven van Lambertus Scholten en Kluvers met daarbij tekst uit brieven ter illustratie. Daarnaast het verhaal van Ida	Foto van de trouwerij.	

			Schwarz en Petronella van der Wal		
5 Angelina Jut	5 ^e paneel	Paneel met tekst en foto's. Een kleine versie van de kop van jut.	Het historische verhaal van Angelina Jut, haar familie en haar trek naar Amerika.	Foto van Angelina Jut, daarnaast een foto van een ouderwetse kop van jut.	
6 het succesverhaal van Kalamazoo (Henri van der Horst)	6 ^e paneel	Paneel met tekst en foto's.	Het historische verhaal vanuit de familiegeschiedenis verteld.	Foto van de skyline van Kalamazoo. En van Hendrik van der Horst.	
7 Lambertus Leeuwenhoek	7 ^e paneel	Paneel met tekst en foto's.	Verhaal vertelt als een soort blog van een website. Met ook de bijbels van Leeuwenhoek.	Foto's van de familie van Lambertus en Lambertus in de verschillende steden.	
8 Afsluitend paneel waarin uitleg wordt gegeven over de rest van de wezen met hierin elke feiten over het succes of verlies van deze wezen.	8 ^e paneel	Paneel met tekst en foto's.	Op dit paneel zal samenvattende informatie over de volledige groep wezen komen, gemiddelde leeftijd, gemiddelde levensduur enz.	De foto's zullen van diverse wezen zijn maar ook diagrammen om enkele verschillen met de Nederlandse bevolking te laten zien.	

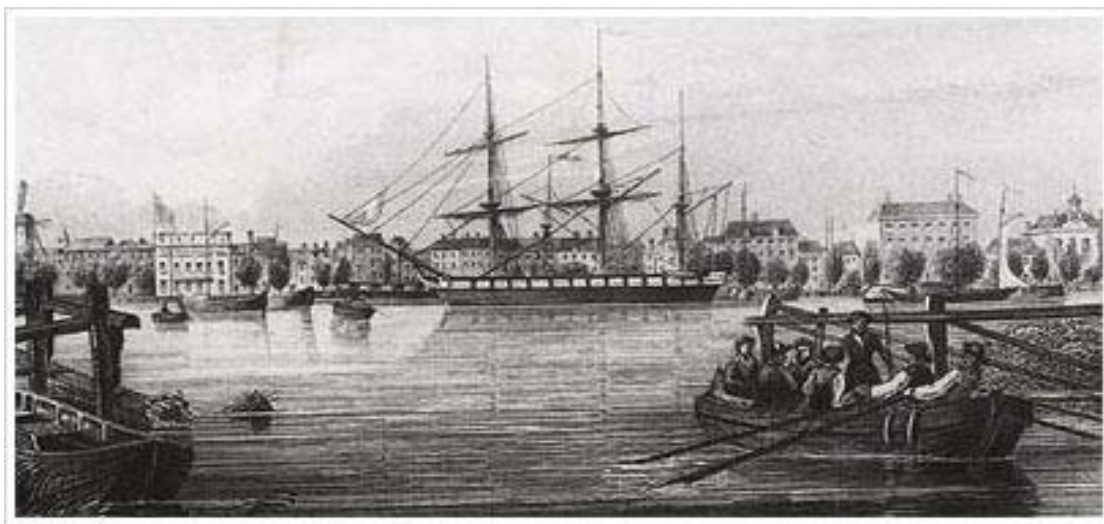
Paneelteksten

Paneel 1: Reden van Emigratie

In de 19^e en 20^e eeuw kent Europa een aantal migratiegolven. Rond 1840 komt er in Nederland een grootscheepse landverhuizing op gang.⁴³ Veel mensen proberen de armoede, veroorzaakt door mislukte oogsten (denk aan de aardappelziekte), overstromingen en strenge winters, te ontvluchten. Naast de armoede heerst er op dat moment in Nederland ook een politiek conflict tussen Nederland en België, en komt er een scheuring binnen de protestantse kerk. Tevens is de bevolkingsdruk enorm toegenomen, veroorzaakt door de sterftedaling⁴⁴. Extra redenen om te emigreren.

Door de armoede in Nederland wordt het voor Johannes van 't Lindenhout steeds moeilijker om werkplekken te vinden. Zijn reis naar Amerika krijgt dan ook als doel, een netwerk op te bouwen om werkplekken te vinden voor zijn weesjongens.

Johannes schrijft hier over: *“door de algemeene malaise, die destijds in ons vaderland heerschte, was het ons niet mogelijk onze weesjongens, die in hun handwerk bekwaam waren, steeds goede plaatsen in Nederland te bezorgen, waar zij door hun arbeid in eigen onderhoud konden voorzien.”* –lichtstralen aan mijn levensavond⁴⁵

46

⁴³ Het geheugen van Nederland, <http://www.geheugenvannederland.nl/> (geraadpleegd 20 februari 2018).

⁴⁴ Het geheugen van Nederland, <http://www.geheugenvannederland.nl/> (geraadpleegd 20 februari 2018).

⁴⁵ Johannes Van 't Lindenhout, *lichtstralen aan mijn levensavond* (Neerbosch 1914).

⁴⁶ Het geheugen van Nederland, <http://www.geheugenvannederland.nl/> (geraadpleegd 20 februari 2018).

Paneel 2: De overtocht

Vrijwel alle Nederlandse emigranten vertrekken naar Amerika vanuit Rotterdam. Eerst nog met zeilschepen in kleine groepen. De overtocht is kostbaar: 30 gulden betekend in die tijd voor een arbeider 1 tot 3 maandsalarissen. De reis is niet zonder gevaren en de omstandigheden zijn vooral voor de passagiers in de 3e klasse erbarmelijk: weinig ruimte, slechte hygiëne, onvoldoende voedsel en geen comfort. Er breken dan ook regelmatig ziektes uit aan boord. Degene die de tocht overleven bereiken de 'Nieuwe Wereld' pas na 5 tot 8 weken. Begin 20e eeuw doet het stoomschip zijn intrede. Hierdoor wordt de reis een stuk betaalbaarder, veiliger en gaat het bovendien veel sneller; de overtocht is in een week gemaakt.

De 2 grootste passagiersdiensten waarmee men in 1873 per stoomschip de reis naar de VS kan maken zijn de Holland-Amerika Lijn (Rotterdam) en de Red Star Line (Antwerpen). De grote stoomschepen varen rechtstreeks naar Ellis Island, een eiland bij New York. Direct na aankomst worden de nieuwkomers onderzocht op besmettelijke ziekten en fitheid. Een 'Commissie van Onderzoek' vraagt naar hun (politieke) achtergrond, talenkennis en motivatie. Ook krijgen ze een spoedcursus 'Amerikaans burgerschap' met vakken als Engelse taal, patriottisme en wetkennis. Alleen mensen die aan alle voorwaarden voldoen worden toegelaten en genaturaliseerd.

4748

⁴⁷ Gezondheidscontroles van migranten op Ellis Island, onbekend, Ellis Island, 193, fotocollectie Het Leven (1906-1941), Spaarnestad Photo.

⁴⁸ Migratie. De bagage van landverhuizers (immigranten) wordt door de douane doorzocht, onbekend, Ellis Island, 1933, fotocollectie Het Leven (1906-1941), Spaarnestad Photo.

Paneel 3: Zes weken tusschen de wielen

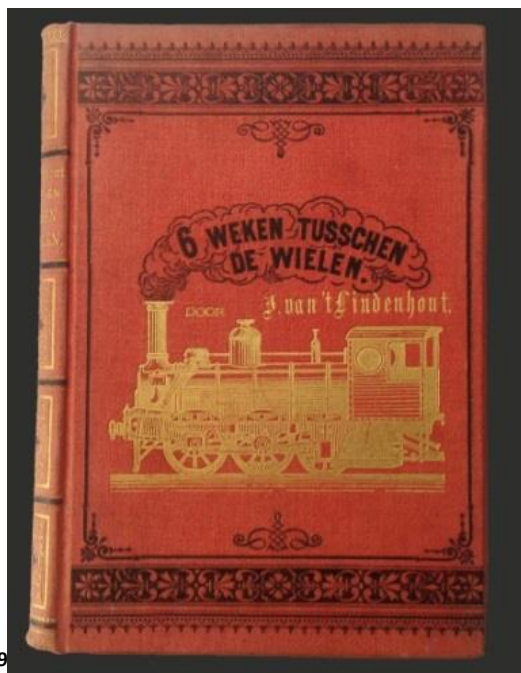
‘Weder hebben onze vrienden uit Amerika ons brieven gezonden om ons dringend te verzoeken tot hen over te komen’, zo schrijft Johannes van ‘t Lindenhout op 24 maart 1886 en hij begint zijn koffers te pakken. Op 10 Juli van datzelfde jaar vertrekt hij naar de Verenigde Staten. Op die reis wil hij zijn *‘wezenvrienden’* bedanken, geld inzamelen voor een nieuw weeshuis en onderzoeken of daar overzee werk is voor zijn jongens.

Deze Amerikaanse reis wordt een groot succes. Van ‘t Lindenhout houdt er 38 lezingen voor *‘kleinere en grootere vergaderingen, soms voor meer dan 2.000 personen’*. De opbrengst voor de weesinrichting is, na aftrek van de reiskosten, ruim 5.000 gulden (nu 65 duizend euro). Daarna zorgt de verkoop van zijn reisverslag *‘Zes weken tusschen de wielen’* voor nog meer inkomsten - er worden zeventuizend exemplaren verkocht.

Voorwerp: Boek *Zes weken tusschen de Wielen*

49

50

⁴⁹ Johannes Van ‘t Lindenhout, onbekend, archief Van ‘t Lindenhoutmuseum, *lichtstralen aan mijn levensavond* (Neerbosch 1914).

⁵⁰ J. Van ‘t Lindenhout, *Zes weken tusschen de wielen: of de Hollandersch in Amerika* (Nijmegen 1886).

Paneel 4: eerste immigranten

Voordat de eerste wezen naar Amerika trokken in 1887, waren er al enkele wezen naar Zuid-Afrika getrokken in 1884. Onder hen Lambertus Scholten en Kluwers. Na een korte tijd in Afrika keren deze wezen ontmoedigd terug naar Neerbosch, op zoek naar nieuwe mogelijkheden. Voor hun vertrek waren beide heren al in een relatie, met Ida Schwarz en Petronella van der Wal, en bij terugkomst besluiten zij dan ook te trouwen. Helaas is er in Nederland nog steeds weinig werk te vinden. Niet veel later trekken de beide heren en dames daarom naar Amerika om daar hun geluk te beproeven.

⁵¹ Foto's van Steven Kluwers en Bart Scholten, archief Van 't Lindenhoutmuseum, Neerbosch, 1888.

Paneel 5: De kop van Jut

Veel mensen kennen de kermisattractie “de kop van Jut”. Wat men echter vaak niet weet is dat hier een gewelddadig verhaal achter schuil gaat. Henri Jacobus Jut en Christina Goedvolk krijgen in 1870 een relatie. Christina werkt in 1872 kort als dienstbode bij de rijke weduwe Maximiliana Theodora van der Kouwen-Ten Cate wanneer zij zwanger raakt van Henri. Zij krijgen geldproblemen en besluiten een gewelddadige moord te plegen op zowel de rijke weduwe, als haar nieuwe dienstbode. Met het gestolen geld, de juwelen en de aandelen vluchten zij kort naar Amerika. Terug in Nederland wordt op 2 juli 1873 hun dochter Angelica Arabella Cassundra Christina Jut geboren.

Het paar weet geen rust te vinden en verhuist van de ene naar de andere plek. In 1875 praat Henri zijn mond voorbij over de roofmoord en zij worden al gauw opgespoord en gearresteerd. Christina wordt veroordeeld tot 12 jaar tuchthuis, en hoewel het volk Henri het liefste de doodstraf had gegeven, krijgt hij levenslang. Hun dochter komt op Neerbosch terecht en vertrekt later naar Amerika om daar haar geluk te zoeken. Een kermisuitbater bedenkt uiteindelijk de kermisattractie waarbij het volk hun woede af kan reageren op de kop van Jut.

Voorwerpen:

⁵² Hendrik Jut, C.P. Wolrabe Sr., Den Haag, Brabants Historisch Informatie Centrum, <https://www.bhic.nl/> (geraadpleegd 3 februari 2018).

⁵³ Christina Goedvolk, C.P. Wolrabe Sr., Den Haag, Brabants Historisch Informatie Centrum, <https://www.bhic.nl/> (geraadpleegd 3 februari 2018).

Afgietsel van het hoofd van Hendrik Jut, Een kleine versie van de kermisattractie de kop van Jut.

Paneel 6: Het succes van Kalamazoo

Henri Lodewijk van der Horst, ook wel Henry L Vanderhorst in Amerika genoemd, wordt geboren op zes augustus 1873 in het Academisch ziekenhuis in Leiden. Henri komt in 1886 op Neerbosch terecht nadat zijn ouders overlijden. Hier leert hij voor beroep timmerman. In 1891, nadat enkele wezen al succesvol gemigreerd zijn naar Amerika, krijgt ook Henri de kans om te vertrekken. Hij vertrekt naar Kalamazoo, Michigan. Na enkele tijd succesvol als timmerman aan de slag te zijn geweest, trouwt Henri in 1900 op 27e jarige leeftijd met Lizzie Kreling een Amerikaanse meisje dat hij tegenkomt in Kalamazoo.

Met haar krijgt Henri twee dochters, Christel en Alice. Henri wordt geneutraliseerd door de staat Michigan en bouwt langzaam een carrière op als aannemer. In Kalamazoo bouwt hij met zijn aannemersbedrijf de eerste *skyscrapers* en bepaalt hiermee tot op de dag van vandaag de skyline van Kalamazoo. Enkele gebouwen zijn inmiddels tot monument verklaard. Twintig jaar na zijn huwelijk komt Henri met zijn gezin nog even terug naar Nederland om zijn eigen familie op te zoeken. Hij overlijdt uiteindelijk in 1945 op 71 jarige leeftijd in Kalamazoo.

54

⁵⁴ First Skyscraper, Under Construction. Kalamazoo, Michigan, 1907 postcard, Local History Room Photograph, uncataloged. <http://kpl.gov/> (geraadpleegd 5 februari 2018).

Paneel 7: Lambertus Leeuwenhoek

Lambertus Leeuwenhoek is geboren in Gouderak op 3 mei 1872 als kind van Arie Leeuwenhoek en Marijtje Hoogendoorn. Nadat zijn vader Arie in 1886 overlijdt, komt Lambertus samen met zijn broer Gerrit naar Neerbosch. Hij is opgeleid als letterzetter als hij in 1891 naar Amerika vertrekt.

Hij gaat in Amerika aan de slag als printer/letterzetter bij het Holland American Newspaper in Kalamazoo, Michigan. Hier werd om de drie weken de Hollandsche Amerikaan uitgegeven, een Nederlandse krant. In Kalamazoo ontmoet hij Jennie Dekorn waar hij op 20 mei 1896 mee trouwt. Samen krijgen zij een dochter genaamd Alice.

Ondertussen heeft Lambertus niet alleen een baan bij de krant maar hebben hij en Jennie een eigen winkeltje aan huis geopend. Het is een supermarkt/kruidenierswinkeltje waar zij onder andere Gold Medal Flour verkopen, meel van hoge kwaliteit. Lambertus overlijdt uiteindelijk op 20 april 1949 op 76 jarige leeftijd in Kalamazoo.

⁵⁵ Printshop at Holland American newspaper, 1899, Holland American Newspaper, <https://thefamilykalamazoo.com/> (geraadpleegd 13 februari 2018).

⁵⁶ Lambertus Leeuwenhoek, <https://thefamilykalamazoo.com/> (geraadpleegd 13 februari 2018).

Paneel 8: Mislukking of Succes?

Hoe is het de groep wezen nu uiteindelijk vergaan in Amerika, heeft deze oversteek hen iets opgeleverd? In onderstaande grafieken en tabellen wordt al gauw duidelijk dat hoewel er duidelijk veranderingen in het dagelijks leven plaatsvinden en zij volgens de brieven hard moeten werken, de wezen er alles aan hebben gedaan om hun plek in hun eigen maatschappij te verzekeren. Daarbij blijven zij echter wel binnen hun eigen etnische groep, wat mede de basis van hun succes bepaald.

Keuzes van het script

Hoewel het onderzoek voor deze scriptie zich voornamelijk heeft gefocust op de dataverzameling over de wezen, zal slechts enkele data worden gebruikt in de tentoonstelling. In het script voor de tentoonstelling is gekozen om persoonlijke verhalen van enkele wezen die de tocht naar Amerika maakten weer te geven. Deze keuze is gemaakt doordat een van de doelstellingen van het museum is om de wezen een gezicht te geven. Echter wordt er in deze tentoonstelling ook enige aandacht besteed aan kwantitatieve kant van dit onderzoek, om zo een duidelijk overzicht te creëren van de levenskwaliteit van deze specifieke groep wezen.

Voor de tentoonstelling zelf is dus gekozen om te focussen op enkele verhalen van wezen. Echter is de data die verzameld is van grote toevoeging voor het museum zelf, doordat zij hiermee de verhalen van de wezen van Neerbosch compleet kunnen maken. Daarnaast kan deze dataverzameling eventueel worden gebruikt voor een vervolgonderzoek of familieonderzoek voor geïnteresseerden familieleden. Daarnaast geeft het een beeld over de gang van zaken rondom migratie naar Amerika.

De verhalen die zijn uitgekozen voor de panelen zijn de verhalen van de wezen die iets bijzonders in hun levensloop hebben meegemaakt. Zo is er bijvoorbeeld gekozen voor Henri van der Horst omdat deze wees mee heeft gebouwd aan de skyline van Kalamazoo. Daarnaast is er gekozen om te beginnen met het verhaal van Johannes Van 't Lindenhout. Zijn boek *zes weken tussen de Wielen* vertelt het volledige verhaal van zijn reis naar Amerika. Dit is een goed startpunt voor de tentoonstelling, om zo te weten te komen hoe deze reis verliep. Daarnaast is er op het 1^e paneel voor gekozen om de historische context weer te geven van de tijd waarin deze reizen werden ondernomen. Op die manier komt de bezoeker er achter wat de redenen zijn voor deze groep wezen om naar Amerika te vertrekken.

Naast de tekst en foto's op de panelen is er ook gekozen voor audiovisueel materiaal om de tentoonstelling te ondersteunen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van acteurs die in de rol kruipen van Johannes Van 't Lindenhout en enkele wezen. Zij vertellen in de stukjes film over het leven in Amerika. Deze stukken tekst komen uit brieven geschreven door de wezen in Amerika en gestuurd naar het Weeshuis in Neerbosch.

Doordat het museum slechts een beperkte ruimte kan bieden aan de tentoonstelling wordt er gewerkt met de panelen en ruimte op de 1^e verdieping van het pand. Hier bevindt zich op het moment nog een wisseltentoonstelling.

Er is slechts beperkt origineel materiaal beschikbaar om te gebruiken bij deze tentoonstelling. Hierdoor is er gekozen om slechts enkele stukken tentoon te stellen, en een gedeelte te lenen van andere musea. De Kop van Jut, het afgietsel, zal worden geleend van het Universiteitsmuseum te Groningen.

Deze tentoonstelling zal vanaf 3 juni te zien zijn in het Van 't Lindenhoutmuseum.

Literatuurlijst

- Arnold, David, 'European orphans and vagrants in India in the Nineteenth century', *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 7:2 (2008).
- Bakker, Nelleke, Jan Noordman en Marjoke Rietveld-van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk: 1500 – 2000* (2^e druk, Assen 2010).
- Beekink, Erik, Frans van Poppel and Aart C. Liefbroer, 'Surviving the Loss of the Parent in a Nineteenth-Century Dutch Provincial Town' in *Journal of Social History*, Vol. 32, No. 3 (1999) 641-669..
- Beer, Joop de, *Verleden en toekomst van de levensverwachting* (2004).
- Bosman, M., *Het weeshuis van Culemborg 1560-1952* (Amsterdam 2007).
- Galema, Annemieke, *Frisians to America, 1880-1914: with the baggage of the fatherland* (1996).
- Galema, Annemieke et al., *Van de ene en de andere kant: Noordnederlandse en Noordwestduitse migratie naar de Verenigde Staten in de negentiende eeuw* (1993).
- Groenveld, S. en J.J.H. Dekker, *Wezen en boefjes. Zes eeuwen zorg in weesen kinderruizen* (Hilversum 1999).
- Houwer, Mulock, 'De wezenzorg in de 19e en 20e eeuw', in: *Daar in en om het weeshuis der doopsgezinde collegianten de Oranje-appel in de gevel staat*., 1675-1975 (Amsterdam 1975).
- Houwer, Mulock, 'De wezenzorg in de 19^e en 20^e eeuw' in: B. Kruithof, T. Mous en Ph. Veermans eds., *Internaat of pleeggezin. 100 jaar discussie* (Utrecht 1981).
- Hinte, Jacob van, *Netherlanders in America: A Study of Emigration and Settlement in the 19th and 20th Centuries in the United States of America* (1985).
- Hoeft, Rosemarijn, Johanna C. Kardux, Hans Bak, *Connecting cultures : the Netherlands in five centuries of transatlantic exchange* (1994).
- Janssen, Donald, *Tekst in musea. Omgaan met informatie in het museum* (Eindhoven 1994).
- Kok J. en M. van Leeuwen, *Twee eeuwen partnerkeuze en huwelijk* (Amsterdam 2005)
- Krabbendam, Hans, *Vrijheid in het verschiets: Nederlandse emigratie naar Amerika 1840-1940* (2006).
- Lindenhout J. Van , *lichtstralen aan mijn levensavond* (Neerbosch 1914).

- Lindenhout, J. van 't, *Zes weken tusschen de wielen: of de Hollanders in Amerika* (Nijmegen 1886).
- Lucas, Henry Stephen, Arbor, Ann, *Netherlanders in America: Dutch Immigration to the United States and Canada, 1789-1950* (1955).
- Frans van Poppel, *Trouwen in Nederland. Een historisch-demografische studie van de 19e en de vroeg-20e eeuw* (Wageningen 1992).
- Rensen, Anton van, *Het wezendorp Neerbosch. De protestants-christelijke weesinrichting Neerbosch en haar stichter Johannes van 't Lindenhout (1863-1903)* (Nijkerk 2015).
- Rossi, Peter Henry, *Why families move* (1980).
- Schrover, Marlou, Obdeijn, Herman, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (2008).
- Soling, H. van, E. Walhout en F. van Poppel, 'Determinants of institutionalisation of orphans in a nineteenth century dutch town', in: *Continuity and Change* 15:1 (2000) 139-166.
- Stehouwer, Josien, *Wat een vertoning. Handleiding voor het maken van tentoonstellingen: visuele overdracht en technische aspecten* (Utrecht 1985).
- Stekelburg, Henk van, *"Hier is alles vooruitgang": landverhuizing van Noord-Brabant naar Noord-Amerika, 1880-1940* (1996).
- Stokvis, P.R.D., *Nederland Emigratieland (1845-1960)* (2011).
- Straalen, B van, *syllabus bij de cursus een tentoonstelling maken* (haarlem 2005).
- Swierenga, Robert P., Yda Saueressig-Schreuder, *Catholic and Protestant emigration from the Netherlands in the 19th century: A comparative social structural analysis* (1983).
- Lucas, Henry Stephen, *USA in 1955. Netherlanders in America en Dutch Immigrant Memoirs and Related Writings* (1957).
- Thomas, William Isaac, Florian Znaniecki, Eli Zaretsky, *The Polish Peasant in Europe and America: a classic work in immigration history* (1996).
- Verhaar, J. en H. Meeter, *Projectmodel tentoonstellingen*. (Leiden 1989).
- Vlis, I van der, *Van wezen tot zijn. Vier eeuwen zorg voor jongeren* (Zutphen 2005).
- Vlis, I. van der en T. Rinsema, *Weeshuizen in Nederland. De wisselende gestalten van een weldadig instituut* (Zutphen 2002).

- Vis, G., *.Het weeshuis van Woerden. 400 jaar Stadsweehsuis en Gereformeerd wees- en oudeliedenhuys te Worden 1595-1995* (Hilversum 1996).
- Wiel, K. van der, *Dit kind hiet Willem, De Heilige Geest in Leiden. 700 jaar vondelingen, wezen en jeugdzorg* (Leiden 2010).

Primaire bronnen

- Dagboek van Johannes van 't Lindenhout, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 250 pagina's. 1860-1909.
- Brieven van de wezen vanuit de VS gericht aan Johannes Van 't Lindenhout Het Oosten, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 20 pagina's.
- Dagboeken van de gebleven wezen, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 200 pagina's.
- Brieven van de wezen in de Weesinrichting Neerbosch. Het Oosten, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 100 pagina's.
- Familieonderzoeken Neerbosch, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 50 pagina's.
- Bestuursnotulen 1887 -1899, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 100 pagina's.
- Bestuursnotulen 1899 -1906, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, 100 pagina's.
- Het Oosten een wekelijks tijdschrift op Neerbosch uitgebracht op Delpher en Van 't Lindenhoutmuseum, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, jaargang 1886 tm 1905.
- Gezondheidscontroles van migranten op Ellis Island, onbekend, Ellis Island, 193, fotocollectie Het Leven (1906-1941), Spaarnestad Photo.
- Migratie. De bagage van landverhuizers (immigranten) wordt door de douane doorzocht, onbekend, Ellis Island, 1933, fotocollectie Het Leven (1906-1941), Spaarnestad Photo.
- Foto's van Steven Kluvers en Bart Scholten, Archief Van 't Lindenhoutmuseum, Neerbosch, 1888.

Websites

- Ellis Island <https://libertyellisfoundation.org/> (geraadpleegd 2 september 2017).
- Erfgoed Gelderland, <http://erfgoedgelderland.nl/wat-doen-we/erfgoedfestival-gelderland-grensland/> (geraadpleegd op 10 december 2017).
- Van 't Lindenhoutmuseum, <http://www.vantlindhoutmuseum.nl/> (geraadpleegd op 10 december 2017).
- Centraal bureau voor statistiek <http://statline.cbs.nl/> (geraadpleegd 15-01-2018).
- Het geheugen van Nederland, <http://www.geheugenvannederland.nl/> (geraadpleegd 20 februari 2018).
- Hendrik Jut, C.P. Wolrabe Sr., Den Haag, Brabants Historisch Informatie Centrum, <https://www.bhic.nl/> (geraadpleegd 3 februari 2018).
- Christina Goedvolk, C.P. Wolrabe Sr., Den Haag, Brabants Historisch Informatie Centrum, <https://www.bhic.nl/> (geraadpleegd 3 februari 2018).
- First Skyscraper, Under Construction. Kalamazoo, Michigan, 1907 postcard, Local History Room Photograph, uncataloged. <http://kpl.gov/> (geraadpleegd 5 februari 2018).
- Printshop at Holland American newspaper, 1899, Holland American Newspaper, <https://thefamilykalamazoo.com/> (geraadpleegd 13 februari 2018).
- Lambertus Leeuwenhoek, <https://thefamilykalamazoo.com/> (geraadpleegd 13 februari 2018).